

CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

*Mustafa ÖCAL**

A. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nin son döneminde Medrese ve Mektep adı altında çeşitli eğitim ve öğretim kurumları mevcuttu. Medreseler, devlet tarafından kurulup geliştirilen, geleneksel eğitim öğretim kurumları idi. Osmanlı Devletinin kuruluşundan itibaren birkaç asır boyunca çok büyük hizmetler ifa etmişlerdir. Fakat zamanla, insanoglunun kurup geliştirdiği diğer kurum ve kuruluşlarda olduğu gibi, medreseler de son asırlarda duraklama ve bozulma sürecine girmiştir.

Diğer taraftan gerek devlet tarafından, gerekse vakıflar, özel şahıslar, Osmanlı sınırları içinde yaşayan azınlıklar (gayr-ı müslimler) ve yabancı devletler tarafından da değişik isimler altında birçok mektep (okul) açılmıştır. Böylelikle Osmanlı Devletinin son döneminde çok çeşitli okullar ortaya çıkmıştır.

Medreselerde 20. asrın başından itibaren bazı "ıslah" çalışmaları yapılmış olmakla birlikte, devletin devamlı savaşlarla meşgul olması ve parçalanma sürecine girmesi, öğrencilerden 16 yaşın üstündekilerin askere alınması, binalarının askeri amaçlarla kullanılması, ödenek sıkıntısı... vb. nedenlerle başarılı olunamamıştır. Neticede Osmanlı Devletinin sona erip, Cumhuriyetin ilanı ile her konuda olduğu gibi eğitim ve öğretim faaliyetlerinde de yeni bir devreye girilmiştir.

* Yard. Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

B. TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU VE DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ

1- Tevhid-i Tedrisat Kanunu, Dâru'l-Fünûn İlmîyat Fakültesi ve İmam ve Hatip Mektepleri

Cumhuriyetin ilânından sonra TBMM'nden bir dizi kanun geçirilmiştir. Bunlardan 8 (sekiz) tanesi sonradan “İnkılap Kanunları” olarak nitelendirilmişlerdir. Bu kanunlara, 1961 anayasasının 153., 1982 anayasasının ise 174. maddesinde yer alan: “Hükümleri anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılamaz ve yorumlanamaz” ifadesi ile özel bir statü veya dokunulmazlık kazandırılmıştır. İşte bu kanunların ilki, genelde bütün eğitim sistemimizi, özelde ise din eğitimi ve öğretimini düzenleyen Tevhid-i Tedrisat (Öğretim Birliği) Kanunudur.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 3 Mart 1340 (1924)'te TBMM'nce kabul edilmiş, 6 Mart 1340 (1924)'te Resmi Ceride (Resmi Gazete)'de 430 sayılı kanun¹ olarak yayınlanmış ve yürürlüğe girmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanununun ilk üç maddesi gereği bütün medrese ve mektepler Maarif Vekaletine (Milli Eğitim Bakanlığına) bağlanmışlardır.

4. madde ise konumuzla alakalıdır ve aynen şöyledir:

“Maarif Vekaleti, yüksek diniyat mütehasşısıları yetiştirmek üzere Dâru'l-Fünûn'da bir İlmîyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hîdemât-ı diniyyenin ifası vazifesi ile mükellef memurların yetişmesi için ayrı mektepler kûşat edecektir.”

Tevhid-i Tedrisat Kanununun bu maddesi Maarif Vekaletine (Milli Eğitim Bakanlığına) İlmîyat Fakültesi ve İmam-Hatip Liseleri açma görev ve yetkisi vermiştir.² Dönemin Maarif Vekilliği de kendisine yüklenen görevin gereğini yapmış ve 1924 yılında Dâru'l-Fünûn'a (İstanbul Üniversitesi'ne) bağlı, öğretim süresi 3 yıl olan bir İlmîyat Fakültesi açmıştır. Ayrıca 1923-1924 yılı itibarıyla 29 yerde, ilkökula dayalı ve öğretim süreleri 4 yıl olan İmam ve Hatip Mektepleri açmıştır. Ancak bu fakülte ve mektepler birinci sınıftan itibaren öğrenci kaydı yapılarak yeniden açılan bir eğitim-öğretim kurumu değillerdir. Osmanlı Devleti döneminde Dâru'l-Hilâfeti'l-Âliye adıyla isim birliğine gidilen ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği önce Bakanlığa bağlanan, hemen arkasından da kapatılan medrese talebelerinden isteyenlerin bir seviye tespit sınavına tabi tutularak, derecelerine göre bu yeni okulların sınıflarına intibakları yapılmak suretiyle

¹ Bk. Resmi Gazete, 6.3. 1340, sy: 63, yayımlandığı Düstur: Tertip 3, c. 5, s. 322; Ayrıca bk. Maarif Vekaleti Mecmuası, Mart 1925, sy: 1, s.74.

² Kanunla ilgili geniş açıklama ve yorum için bk. Öcal, Mustafa, İmam-Hatip Liseleri ve İlköğretim Okulları, Ensar Vakfı yay. İst. 1994, s. 25 vd.

kurulmuşlardır. Böylelikle bu okullar daha açıldıkları yıl mezun veren birer din eğitimi ve öğretimi kurumu haline gelmişlerdir.

İlâhiyat Fakültesi, 1933 yılına kadar eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. 1933'te Dâru'l-Fünûn'da, hem İstanbul Üniversitesi adıyla isim değişikliğine gidilmesi, hem de kuruluş biçiminde yapılan değişiklikler esnasında İlâhiyat Fakültesi program dışı bırakılmış ve kapatılmıştır.³

“Bu fakültenin, ilk sayısı, Teşrin-i sâni (Kasım) 1925'te yayınlanan “İlâhiyat Fakültesi Mecmuası” adlı, içerisinde ciddi ve ilmi yazılar yer alan bir de dergisi vardı. Bu derginin, Teşrin-i evvel (Ekim) 1928'de yayınlanan 3. yıl, 10. sayısına kadar Arap harfleriyle (Osmanlıca), daha sonrakileri ise, Latin harfleriyle olmak üzere 1933 yılına kadar toplam 25 sayısı yayınlanmıştır.”⁴

İmam ve Hatip Mekteplerindeki gelişmelere gelince; ilk yıl açılan 29 mektepten 5 tanesi ikinci yıl kapatılmış, 2 yenisi açılmıştır. Üçüncü yıl sonunda ise, 8'i kapatılmış 2 yenisi açılmıştır. Böylelikle toplam 33 yerde İmam ve Hatip Mektebi açılmıştır. Ancak, dördüncü yıla gelindiğinde, İstanbul ve Kütahya İmam ve Hatip Mektepleri hariç hepsi kapatılmıştır. Bu son iki mektep için ise 1930 yılında kapatılma kararı çıkarılmıştır. Ancak, 1930-1931 öğretim yılında yeni öğrenci kaydı yapmayan bu mekteplerin 2. sınıfına geçmiş olan öğrencileri ortaokullara nakledilmişlerdir. 3. ve 4. sınıfa geçenlere ise Mektebe devam ederek mezun olabilme imkanı tanınmıştır. Böylelikle İstanbul ve Kütahya'daki bu son iki İmam ve Hatip Mektebi fiilen 1932'de kapatılarak tarile intikal ettirilmişlerdir.⁵

Hem İlâhiyat Fakültesi, hem de İmam ve Hatip Mekteplerinin kapatılması ile ilgili ortaya atılan gerekçe “öğrenci bulamamak(!)tır. Halbuki yaptığımız araştırmalar bu gerekçenin doğru olmadığını ortaya koymuştur. Çünkü o dönemin şartlarına göre bu eğitim-öğretim kurumları yeterince öğrenci bulmakta idiler. Ancak, 15.12.1927 tarih ve 846 sayılı Şûray-ı Devlet (Danıştay) kararı ile din görevliliği devlet memurluğu olmaktan çıkarılınca, bu okulların mezunlarına resmen görev verilmemiştir. Böylelikle okulların ve öğrencilerin istikballeri ellerinden alınmıştır. Ayrıca, devlet bu okullara tahsisat ayırmamış, doğrudan veya dolaylı bazı yollarla kapanmaları için baskı uygulanmıştır. Çeşitli bahanelerle hocaları görevden alınmışlardır.

³ Geniş bilgi için bk. Er, Hamit, İstanbul Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Mecmuası Hoca ve Yazarları, Sosyal Bilimler Araştırma Merkezi İslâm Medeniyeti Vakfı, İst. 1993, s. 11 vd.

⁴ Öcal, Mustafa, “İlâhiyat Fakültelerinin Tarihçesi”, U.Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi, yıl: 1, sy: 1, Bursa, 1986, s. 114; Ayrıca dergilerle ilgili geniş bilgi için bk. Er, age, s. 32 vd.

⁵ Öcal, Kütahya (Eski) İmam ve Hatip Mektebi Mezunlarından Ebezâde Şerif Ahmed Efendi ile Bir Mülâkat ve Bazı Belgeler, Diyanet Dergisi, 1991, c. 27, sy. 4, s. 125-146; Ayrıca bk. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, Maarif 1923-1932 İstatistikleri, Yayın No: 26, s. 56'dan nakleden Okutan, Ömer, “Din Eğitimi”, Cumhuriyet Döneminde Eğitim, (Kollektif Kitap), İstanbul, 1983, s. 416; Jacop, P. Xavier, L'Enseignement Religieux dans la Turquie Moderne, Berlin, 1982, s. 101-102; Parmaksızoğlu, İsmet, Türkiye'de Din Eğitimi, MEB, Ankara, 1966, s.25, 67.

Bütün bunların neticesinde okullar tabii olarak öğrenci bulamaz duruma getirilmiş ve neticede de öğrencisizlik(!) nedeniyle kapatılmışlardır.⁶

2- Okul programlarından dini derslerin çıkarılışı

Osmanlı Devleti döneminde Mekteb-i İbtidailer (İlkokullar) 6 yıllıktı. Tevhid-i Tedrisat Kanunundan sonra yapılan düzenleme esnasında 5 yıla indirilmişlerdir. Ayrıca 1923'te toplanan "Birinci Hey'et-i İlmiye"nin kararı ile ortaokul ve lise seviyesindeki okullarda isim değişiklikleri yapılarak; Orta Mektep (Orta Okul) ve Lise adları kullanılmaya başlanmıştır.

Bu düzenlemeler yapılırken, ilkokulların programlarında yer alan Kur'an-ı Kerim, Malumât-ı Diniyye, Ahlâk gibi dersler⁷; orta ve lise seviyeli okulların programlarında Kur'an-ı Kerim, Siyer ve Malumât-ı Diniyye, Akaid ve Fıkıh, Arapça gibi dersler var iken, bu dersler kademeli olarak okul programlarından çıkarılmışlardır. Neticede 1924'te liselerin, 1927'de ortaokulların, 1929 ile 1931 yılları arasında ise ilkokullarla Öğretmen Okullarının programlarından dinle alakalı bütün dersler program dışı bırakılmıştır.⁸ Köy ilkokullarında ise, Din Bilgisi dersi 1939'a kadar devam edebilmiştir.

Sonuç olarak görüyoruz ki, 1930'lu yıllara gelindiğinde Türkiye'de ne genel eğitim ve öğretim yaptıran okullarda dini bir ders ve ne de müstakilen dini eğitim ve öğretim yaptıran okul kalmıştır. Türk eğitim sistemi tamamen dinden ve dini eğitim ve öğretimden soyutlanmıştır.

C. TÜRKİYE'DE DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNİN YENİDEN CANLANMASI VE GELİŞMESİ

1930'lu ve 1940'lı yıllarda yasak olan din eğitimi ve öğretimi, demokrasiye geçişle birlikte yeniden canlanmaya başlamıştır. 1948'de İmam ve Hatip Yetiştirme Kursları, 1951'de ise İmam-Hatip Okulları açılmıştır. 1949 yılında Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretime başlamıştır. Aynı yıl ilkokullara Din Bilgisi dersleri konulmuştur. Kezâ, bu dönemde Kur'an Kursları hızla yaygınlaşma sürecine girmiştir. Şimdi kısa kısa bu gelişmelerden bahsedelim.

⁶ Geniş bilgi için bk. Öcal, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde Din Eğitimi ve Dini Hayat, U.Ü. İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi Ders Notları, Bursa, 1992, s. 26 vd.; Öcal, İmam-Hatip Liseleri..., s. 32 vd.; Öcal, Kütahya (eski) İmam ve Hatip Mektebi Mezunlarından ... ag. dergi, s. 125-146; Ünsür, Ahmet, Kuruluşundan Günümüze İmam-Hatip Liseleri, Önder (İmam-Hatip Liseleri Mezunları ve Mensupları Derneği) Yay. İstanbul, 1995, s. 89 vd.

⁷ Bk. Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı (6. 5. 4. ve 3. Dersâne Muallimli Mekteplere Mahsus), Matbaa-ı Ânîre, İstanbul, 1330 (M. 1910, Rumi, 1914).

⁸ Yücel, Hasan Ali, Türkiye'de Orta Öğretim, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1994 s. 157-174; 217-223; Ayrıca bk. Tonguç, İ. Hakkı, Eğitim Yolu ile Canlandırılacak Köy, İstanbul, 1947, 2. bs. s. 409; Akyüz, Yahya, Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri, Ankara, 1978, s. 224.

1- İmam-Hatip Okullarının/Liselerinin Açılışı ve Günümüze

Kadar Görülen Gelişmeler

a) İmam-Hatip Kurslarının ve Okullarının Açılışı ve Amaçları

Türkiye’de fiilen demokrasiye geçiş döneminde yapılan siyasi seçimler dolayısıyla propaganda gezisine çıkan dönemin siyasi partilerinin temsilcilerinden vatandaşlar birtakım isteklerde bulunuyorlardı. Buna karşılık partililer de onların isteklerini yerine getireceklerine dair vaatlerde bulunuyor, söz veriyorlardı. Vatandaşların isteklerinin başında, kendilerinin dini konularda hürriyete kavuşturulma arzusu geliyordu. Çünkü, tek partili yönetim döneminde din eğitimi ve öğretimi yasaklandığı için, vatandaşlar bu konuda çok cahil kalmışlardı. Ezan, 1932’de Türkçe’ye çevrilmiş, o tarihten itibaren devamlı Türkçe olarak okunuyordu. Doğru dürüst Fâtîha’yı okuyacak insan sayısı yok denecek kadar azalmıştı. Bazı köy ve kasabalarda ölen insanların cenazesini kaldırarak din görevlileri dahi bulunamaz olmuştü.⁹ Çünkü artık memlekette Cumhuriyet Gazetesinin başyazarı Nadir Nadi’ye göre: “Köyler imamsız, camiler müezzinsiz kalmıştı.”¹⁰ Bu durum TBMM’nde ve hatta Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)’nin 2 Aralık 1947’de toplanan 7. Kurultayının gündemine bile gelmişti.¹¹

Bu kurultayda, bazı delegelerin ısrarlı istek ve teklifleri üzerine, parti genel kurulu din meselelerini incelemek ve konu ile ilgili bir rapor hazırlamak üzere bir komisyon kurmak zorunda kalmıştı. Komisyon kurulup çalışmalarını tamamladıktan sonra, parti yönetimine: İmam ve Hatip gibi din görevlileri yetiştirmek üzere bir okul açmak, yüksek din bilginleri ve mütefekkirleri yetiştirmek için üniversitede bir “İslâm İlâhiyat Fakültesi” kurmak, ilkokullara Din Bilgisi dersleri koymak... gibi bazı tavsiye kararları aldı. Parti yönetimi de zaman içinde bu tavsiye kararlarına uymayı benimsedi. Bundan maksadı ise, baştan beri partinin dini konulara, din eğitimi ve öğretimine karşı soğuk ve ilgisiz davranması, hatta tümünden yasaklaması, vatandaşlarına zulüm ve işkence yapar şekilde uygulamalarından dolayı kaybettiği oy tabanını, yeni kurulan siyasi partilere kaptırmamak idi. Bir başka ifade ile, kaybettiği oyları yeniden toparlayabilme gayreti ve çabası idi...

Bu telaş ve endişe ile, komisyonca yapılan tavsiyeleri prensip olarak benimseyen CHP yönetimi, öncelikle İmam-Hatip Okulu açma fikrini benimsedi. Fakat partililerden bazılarının son anda yaptıkları müdahaleler sonucu “okul”, “kurs”a çevrildi. 21 Mayıs 1948 günü Ulus Gazetesi Parti yönetimince dolayısıyla Hükümet tarafından Milli Eğitim Bakanlığına bağlı,

⁹ Bkz. Akseki , A.Hamdi, Din Tedrisatı ve Dinî Mütesseseler Hakkında Bir Rapor, Sebilürreşad, c. V, sy. 102, Mayıs 1951, s. 19-20.

¹⁰ Nadir Nadi’nin makalesi için bk. Selâmet Mecmuası, sy: 10, 1948, s. 41.

¹¹ Bk. CHP Yedinci Kurultay Tutanağı, Ankara, 1948, s. 457.

orta okul mezunu, askerliğini yapmış elemanların katılabileceği İmam ve Hatip Kursu açılmasının benimsendiğini haber verdi. Maarif Vekilliği Milli Talim ve Terbiye Heyetinin 30 Aralık 1948 tarih ve 247 sayılı kararı ile 10 haftalık olarak kurslar resmen faaliyete geçti. Ancak birkaç yıl içinde toplam sayıları 50'ye kadar ulaşan kurslara şartlarının ağırlığı sebebiyle pek ilgi olmadı, dolayısıyla verimsiz ve pek işe yaramaz bir teşebbüs olarak tarihe mal oldu.¹²

İşte bir taraftan memleketimizde dinî hayat bakımından bahsedilen olumsuzlukların yaşandığı ve buna karşı çözüm (!) olarak da böylesine göstermelik tedbirlerin alındığı dönemde 1950 siyasi genel seçimler yapıldı. Demokrat Parti (DP) iktidara geldi. Hükümeti kurduktan bir ay sonra, din adına yaptığı ilk icraat 1932'den beri Türkçe okunan Ezanı Arapça aslına çevirmek oldu.

Vatandaşların dinî konularda istekleri devam ediyordu. Kendilerine din görevlisi yetiştirecek okul açılması için hükümete yapılan baskılar giderek yoğunlaştı. Neticede Milli Eğitim Bakanlığı din eğitimi ve öğretimi yaptıracak bir okul açmayı prensip olarak benimsedi. Gerekli çalışmayı yapması için "Müdürler Komisyonu"na görev verdi. Müdürler Komisyonu yaptığı çalışmalar neticesinde 13 Ekim 1951'de 601 sayılı kararı ile "İmam-Hatip Okulu" adıyla din eğitimi ve öğretimi yaptıracak okulların açılmasını kararlaştırdı.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri kararı onayladı. 17 Ekim 1951 tarihinde ilk 7 İmam-Hatip Okulu öğretime başladı.¹³

İmam-Hatip Okulları, yukarıda aynen nakledilen Tevhid-i Tedrisat Kanununun 4. maddesine dayanılarak açılmıştır.

İlk açılışlarında 5 yıllık ilkokula dayalı 4 yıllık bir ortaokul olarak düşünülmüştür. Ancak ilk mezunlarını verdikleri yıl, 3 yıllık lise kısmı açılmış, böylelikle 4+3=7 yıllık bir ortaöğretim kurumu haline gelmişlerdir.

Programında yaklaşık %40 meslekî (=dinî), %60 oranında ise kültür ve fen dersleri yer almıştır. O tarihten bu zamana kadar da hep bu denge korunagelmıştır.

Başlangıçta İmam-Hatip Liseleri yalnızca din görevlisi yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Ancak değişen ve gelişen şartlar neticesinde amaçlarda da değişiklikler yapılması gerekli olmuştur. 1973'te çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile amaçları, hem; "İmamlık,

¹² Konu ile ilgili bilgi için bk. Banguoğlu, Tahsin, Kendimize Geleceğiz, İstanbul, 1984, s. 97-99; TBMM Tutanak Dergisi, c. XIV, s. 106; Akseki, A.Hamdi, ag. Rapor, Sebülürreşad, c. V, sy. 105, s. 68; Parmaksızoğlu, İsmet, Türkiye'de Din Eğitimi, MEB, İstanbul, 1966, s. 29; Selâmet Mecmuası, c. III, sy: 56, 25 Haziran 1948.

¹³ Geniş bilgi için bk. Öcal, Mustafa, İmam-Hatip Liseleri ..., s. 51 vd.

Hatiplik ve Kur'an Kursu öğreticiliği" gibi din görevlileri ve hem de; "yüksek öğrenime eleman hazırlamak" şeklinde yeniden belirlenmiştir.

b) İmam-Hatip Liselerinin sayısal gelişimi ve programlarında yapılan değişiklikler

- (Klasik) İmam-Hatip Liseleri

İlk açılan 7 İmam-Hatip Okulundan sonra 1950'li yıllar boyunca 12 okul daha açılmış ve sayı 19'a yükselmiştir. 27 Mayıs 1960 ihtilalinden sonra kurulan hükümet döneminde 1962'de 7 okul daha açılmıştır.

1965 siyasi seçimleri neticesinde Süleyman Demirel'in başkanlığında kurulan Adalet Partisi (AP) hükümetleri döneminde İmam-Hatip Okulu sayısı 72'ye ulaşmıştır.

12 Mart 1971 askeri muhtırasından sonra MEB Talim ve Terbiye Kurulunca hazırlanan ve 14.4.1972 tarih ve 248 sayılı kararı ile onaylanıp yürürlüğe konulan "İmam-Hatip Okulları İdare Yönetmeliği"nin uygulanmaya başlanması üzerine okulların programlarına müdahale edilmiştir. Orta kısmından meslekî (=dinî) dersler çıkarılmış, öğrenim süresi de bir yıl eksiltilerek 3 yıllık devlet ortaokulu haline dönüştürülmüştür. Lise kısmı ise, 4 yıla çıkarılmıştır. Böylelikle 3+4=7 yıllık bir ortaöğretim kurumu olmuştur.

1973'te çıkarılan 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile, diğer okullarla birlikte İmam-Hatip Okulu adı "İmam-Hatip Lisesi" haline dönüştürülmüştür. Bu tarihe kadar mezunları yüksek öğrenim yapabilmek için yalnızca, o dönemde mevcut ve Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olan Yüksek İslâm Enstitülerine girebiliyorlardı. Milli Eğitim Temel Kanunu ile okulların isminde ve amaçlarında yapılan değişiklikler neticesinde diğer bütün meslekî ve teknik liselerin mezunları gibi, İmam-Hatip Lisesi mezunları da üniversitelerin bazı bölümlerine girme hakkına sahip oldular.

1973'te yapılan seçim sonrasında Bülent Ecevit'in Başbakanlığında kurulan Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Milli Selâmet Partisi (MSP) koalisyon hükümeti döneminde (1974-1975 öğretim yılında) 29 İmam-Hatip Lisesi açılmıştır. Bu hükümetten sonra Süleyman Demirel'in Başbakanlığında kurulan koalisyon hükümetleri döneminde ise, (1980 yılına kadar) toplam 272 okul daha öğretime başlamıştır. 12 Eylül 1980 ihtilâli dönemine gelindiğinde okul sayısı 374'e ulaşmıştır.

12 Eylül askeri harekâtından sonra yeni İmam-Hatip Lisesi açılması durdurulmuştur. Ancak bu sefer de mevcut okullar Valiliklerin onayı ile şubeler açarak yana doğru genişlemeye başlamıştır. Sonradan bunlardan da önemli bir kısmı bağımsız Müdürlükler haline dönüştürülmüştür. Bu şekilde (klasik) İHL. sayısı en son (1998-1999) öğretim yılı itibariyle 464'e ulaşmıştır.

-Anadolu İmam-Hatip Liseleri

İlk defa 1985'te Kartal (İstanbul)'da Almanca eğitim yaptırmak üzere bir Anadolu İmam-Hatip Lisesi açıldı. Bu okulun 1989'da İngilizce şubesi devreye girdi. Sonraki yıllarda sayıları çoğaldı. Halen, 7 (yedi)'si bağımsız Müdürlük halinde, 100'ü ise (klasik) İmam-Hatip Liselerinin Müdürlüklerinin yönetiminde olmak üzere toplam 107 Anadolu İmam-Hatip Lisesi eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir.

-Çok Programlı Liselerin (ÇPL) çatısı altındaki İmam-Hatip Liseleri

Son yıllarda, küçük yerleşim merkezlerinde birden fazla okul açma imkânı olmadığı için çok programlı lise açılmaya başlanmıştır. Aynı müdürlüğün yönetiminde ve aynı okulun çatısı altında çeşitli meslek okullarının programları uygulanmaktadır. Bunlara Çok Programlı Lise (ÇPL) denilmektedir. İşte bu şekilde açılan ÇPL'lerin müdürlüklerinin yönetim ve denetimleri altında 1998-1999 öğretim yılı itibariyle 1'i Anadolu İmam-Hatip Lisesi programı uygulayan toplam 38 İmam-Hatip Lisesi vardır.

Netice olarak görüyor ve anlıyoruz ki; 1998-1999 öğretim yılı itibariyle 3 (üç) tür İmam-Hatip Lisesinin toplamı; bağımlı Anadolu İmam-Hatip Liselerini birleşik kabul etmemiz halinde 509, ayrı kabul etmemiz halinde ise 610'dur.¹⁴

c) Sekiz (8) yıllık Kesintisiz İlköğretim Okulları ve İmam-Hatip Liseleri

İmam-Hatip Liseleri kuruldukları yıllardan beri birçok müdahaleye maruz kalmıştır. Bu okulları her bakımdan etkileyecek olan en son gelişme ve yapılan müdahale ise, kesintisiz 8 yıllık ilköğretim kanununun kabulü ile olmuştur. 16 Ağustos 1997 tarihinde TBMM'nce kabul edilen ve kamuoyunda "8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yasası"¹⁵ olarak bilinen 4306 sayılı kanunla, bütün ortaokullar ve tabii bu arada İmam-Hatip Liselerinin orta kısımları kapatılmıştır. Artık bundan sonra İmam-Hatip Liseleri 8 yıllık ilköğretim okulu mezunlarından müracaat edenleri öğrenci olarak kabul edecektir.

d) İmam-Hatip Liselerinin öğretim süresinin yeniden düzenlenmesi

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 19.08.1998 tarih ve 174 sayılı kararı ile İHL Hazırlık sınıfı (1)+3=4 yıllık bir lise olarak

¹⁴ Bk. Milli Eğitim Bakanı Hikmet Uluğbay tarafından sunulan, TBMM 1998 Yılı Bütçe Raporu, Ankara, 22 Aralık 1997, s. 58, 71; Milli Eğitim Bakanlığı Araştırma Plânlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı.

¹⁵ Bk. 18.08.1997 gün ve 23084 sayılı Resmi Gazetede (s.2-6) yayınlanan, 4306 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Temel Kanunu, Çıraklık ve Meslekî Eğitim Kanunu, Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun ile 24.03 1988 tarihli ve 3418 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılması ve Bazı Kağıt ve İşlemlerden Eğitime Katkı Payı Alınması Hakkında Kanun".

yeniden düzenlenmiştir. Bu son düzenleme ile genel (klasik) İHL. Arapça ve Kur'an-ı Kerim ağırlıklı, Anadolu İHL. ise Yabancı dil (İngilizce, Almanca) ve Kur'an-ı Kerim ağırlıklı bir Hazırlık sınıfından sonra 3 yıllık bir lise öğretimi yaptıracaktır.

e) Öğrenci, mezun ve öğretmen sayısındaki gelişmeler

İmam-Hatip Liselerine, kuruluşlarından 1997-1998 öğretim yılına kadar orta kısmına toplam birbuçuk milyona yakın (1.488.019) öğrenci kaydolmuş, bunlardan 857.272'si mezun olmuştur.

Lise kısmına ise, 771.363 öğrenci kayıt yaptırmış, 443.107'si mezun olmuştur.¹⁶

İlk açılışlarında 27 öğretmenle eğitim ve öğretim faaliyetlerine başlayan İmam-Hatip Liselerinde okul ve öğrenci sayısına paralel olarak öğretmen sayısında da artış olmuştur. 1997-1998 öğretim yılı itibariyle 7211'i meslek dersleri, 11.491'i ise kültür ve fen dersleri olmak üzere toplam 18.702 öğretmen görev yapmaktadır.¹⁷

f) Mezunların mesleğe ve yüksek öğrenime yönelme oranları

Diyanet İşleri Başkanlığının 1997 istatistiklerine göre, "en az İmam-Hatip Lisesi mezunu olma" şartına bağlı İmamlık, müezzinlik, vaizlik, müftülük gibi kadroların tamamı bu okul veya İlâhiyat Fakültesi mezunlarınca doldurulmuştur ki bunların toplam sayısı 58.321 (%71.57)'dir.¹⁸ Kadro olduğu halde İmam-Hatip Lisesi mezunları ilgi duymadığı için boş kalan olmadığı gibi, onbinlerce mezun görev alabilmek için sırada beklemektedir.

Dinî yüksek öğretim kurumu olan İlâhiyat Fakültelerine girenlerin ise, yıldan yıla fakülteden fakülteye oranları değişmekle birlikte %80 ile %90'ı İmam-Hatip Lisesi çıkışıdır.

-İmam-Hatip Liseleri ile ilgili son olarak şunları ifade etmek isteriz:

İmam-Hatip Liseleri, ilk açıldıkları yıldan itibaren halkımız tarafından büyük bir ilgi ile karşılanan okullarımızdan biri olmuştur. "Kendi okulunu kendin yap" kampanyası daha kimsenin aklında yok iken vatandaşlarımız imece usulüyle, inşaatında bizzat çalışarak veya cebindeki çok sınırlı miktardaki parasının tamamını veya bir kısmını vererek bu okulları bizzat yapmıştır. Hatta çoğu zaman içini de tefriş ettikten sonra, dualar eşliğinde sade bir törenle açtığı okulları Milli Eğitim Bakanlığına

¹⁶ Kaynak: DİE. Milli Eğitim ile İlgili Bilgiler, MEB Araştırma Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı; MEB Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı; MEB. Din Eğitimi Genel Müdürlüğü.

¹⁷ Ulugbay, age, s. 71, çizelge: 10

¹⁸ Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı 1997 İstatistikleri, Ankara, 1998, s. 7, 8, 9'daki tablolar.

teslim etmiştir. İmam-Hatip Liselerinin yaklaşık %90'ı bu şekilde yapılmıştır.

Bütün vatandaşlarımız çocuklarını mutlaka okutmak istemektedir. Ancak onlardan çoğunluğu genel veya meslekî ve teknik liselerde çocuklarını okutmak isterken, bir kısmı da hem lise öğrenimi görmesini hem de biraz daha fazla dinî bilgiler edinerek yetişmesini arzu etmektedir. Bunun için bazı vatandaşlarımız çocuklarını özellikle İmam-Hatip Liselerine göndermekte idiler. Fakat, 1997'de kabul edilen 8 yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitim, her ne kadar resmen bu okulları kapatmamış gözükse de, fiilen kapanmasına zemin hazırlamıştır. Çünkü bu okulların orta kısımlarının kendi bünyelerinden ayrılması ve lise kısmından mezun olacakların ise bundan sonra İlahiyat Fakültelerinden başka yüksek öğretim kurumlarına gitmelerini adeta imkânsız kılacak şekilde yeni düzenlemelerin yapılması, maalesef bu okulların çoğunun, -tıpkı 1920'li yıllardaki İmam ve Hatip Mektepleri gibi- öğrencisizlik (!) nedeniyle kendiliklerinden kapanmalarını sağlayacaktır. Öğretime açık kalabilenler ise sembolik okullar olabilmenin ötesinde bir anlam taşımayacaktır.

2- İlahiyat Fakültelerinin açılışı ve günümüze kadar görülen gelişmeler

a) Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin açılışı

Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesinin kapatılmasının üzerinden yıllar geçmişti. Bu yıllar boyunca herhangi bir okuldan dini eğitim alan elemanlar yetişmemişti. Dolayısıyla bu alanda ciddi boşluklar oluşmuştu.

İmam-Hatip Okullarının açılışı ile ilgili açıklamalar yapılırken bahsedildiği gibi, Demokrasiye geçiş aşamasında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)'nin 2 Aralık 1947'de toplanan 7. kurultayında toplanan komisyon tarafından hükümete yapılan tavsiyelerden biri de şöyle idi:

“İmam-Hatip Okullarından başka, bir de yüksek din bilginleri ve mütefekkirleri yetiştirmek üzere üniversitede bir İslâm İlahiyat Fakültesi kurulması lüzumlu görülmüş ve kabul edilmiştir.”¹⁹

Bu tavsiye de, dönemin parti yönetimince ve dolayısıyla hükümetçe benimsenmiştir. Yapılan ön hazırlıklardan sonra Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu tarafından; “görüşülerek karara bağlanmak üzere” 3 Mayıs 1949 günü İlahiyat Fakültesi kurulması ile ilgili tasarı TBMM Başkanlığına sunulmuştur.

Tasarı TBMM'nde tartışılmış ve bir İlahiyat Fakültesi kurulması; “Din meselelerinin sağlam ve ilmi esaslara göre incelenmesini mümkün kılmak, mesleki bilgisi kuvvetli ve düşüncesinde ihatalı din adamlarının

¹⁹ Bk. Selâmet Mecmuası, c.II, sy: 43, s. 5 vd., 12 Mart 1948.

yetişebilmesi için gerekli şartları hazırlamak...”²⁰ gibi ikili amaçla, 9 Mayıs 1949 günü kabul edilmiştir. Resmi Gazetede 4 Haziran 1949 günü yayınlanarak, 5424 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir. 21 Kasım 1949’da da, İlahiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesine bağlı olarak 85 öğrenci ile öğretime başlamıştır.²¹

Bu fakültenin kuruluşu ile ilgili çalışmaları yapanlardan Hilmi Ziya Ülken, konu ile ilgili olarak şunları yazmıştır: “İstanbul Dâru’l-Fünûn’daki İlahiyat Fakültesinin kaldırılmasında ileri sürülen başlıca fikir; “Laik devletin, din işlerine karışmaması” idi. Bu demek değildir ki, devlet din terbiyesine mani olur, din adamlarının yetişeceği müesseselerin açılmasını istemez... Tam tersine, millet çoğunluğunun dini olan İslâm terbiyesini verecek müesseselere karşı kolaylık gösterir. Birçok Batı memleketi, bizden çok önce laikliği kabul etmesine rağmen, İlahiyat Fakültelerine üniversitelerinde yer vermişlerdir. Ancak bu müesseseleri, modern ilim ve felsefe kültürü ile sağlamlaştırmaya çalışmışlardır.”²²

İlk kurulduğunda öğretim süresi 4 yıl olan ve yalnızca (genel) lise çıkışlı öğrenciler kabul eden A.Ü. İlahiyat Fakültesi, 1973’te yürürlüğe giren 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu ile orta dereceli meslek okullarının da birer lise (meslek liseleri) haline dönüştürülmelerinden sonra, bütün lise, meslek lisesi ve İmam-Hatip Lisesi mezunlarını kabul etmeğe başlamıştır. Aynı zamanda; “daha iyi niteliklere sahip, daha derin bilgilerle mücehhez, daha çok araştırma imkânına kavuşturulmuş elemanlar yetiştirmek düşüncesiyle...”²³ öğretim süresini de 5 yıla çıkarmıştır.

b) Yüksek İslâm Enstitülerinin açılması

1951’de açılan İmam-Hatip Okulları 1957-1958 öğretim yılı sonunda ilk mezunlarını vermişti. Ancak, mezunları için her ne kadar din görevliliği kadroları açık ve hazır bekliyorsa da, aldıkları bu tahsil ve bilgi ile yetinmeyip, yüksek tahsil de yapmak isteyen gençlerin gidecekleri herhangi bir yüksek öğretim kurumu yoktu. Zira o dönemin üniversite mevzuatına göre İmam-Hatip Okulu mezunlarının herhangi bir fakülteye veya bölüme girmeleri mümkün değildi. Ankara Üniversitesine bağlı olarak açılan İlahiyat Fakültesi bile bu okul mezunlarını öğrenci olarak kabul etmiyordu.

Halbuki, bir taraftan Diyanet İşleri Başkanlığına din görevlisi, diğer taraftan, 1951’de açılmış olan İmam-Hatip Okullarına meslek dersleri öğretmeni ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Öte yandan aşağıda ayrıca bahsedileceği

²⁰ Bk. Parmaksızoğlu, age, s. 29.

²¹ Jacop, age, s. 185.

²² Bk. Yeni Sabah Gazetesi, 31 Ekim 1949.

²³ Bolay, Süleyman Hayrı, Fakültemiz ve Faaliyetleri, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, “50.Yıl Özel Sayısı, Ankara, 1973, s. 367.

gibi, 1953-1954 öğretim yılında Öğretmen Okullarına, 1956'da ise ortaokullara konulan Din Bilgisi dersleri için de öğretmen yetiştirilmesi gerekiyordu. Bütün bunca ihtiyacı, sınırlı sayıda aldığı öğrenci ve verdiği mezunlarla tek başına Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinin karşılaması mümkün değildi.

İşte bütün bu gelişmeler, adına "Yüksek İslâm Enstitüsü" denilecek yeni bir yüksek öğretim kurumunun açılması fikrinin gündeme gelmesine sebep oldu.

Aslında ilk defa Ali Fuat Başgil tarafından 1949 yılında kurulması düşünülen ve hatta kendisi tarafından bir de kuruluş tasarısı²⁴ hazırlanan Yüksek İslâm Enstitülerinin gerçek anlamda kuruluşu ve öğretime başlaması ancak on yıl sonra, 19. 11. 1959 tarihinde İstanbul'da gerçekleşebilmiştir. Öğretim süresi 4 yıl olarak belirlenen ve Milli Eğitim Bakanlığınca açılan bu dini yüksek öğretim kurumuna, yalnızca İmam-Hatip Okulu mezunları girebileceklerdi.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Dairesinin 24 Eylül 1959 tarih ve 240 sayılı kararına göre Yüksek İslâm Enstitüsü; orta ve muadili (dengi) okullarımızla öğretmen okullarımıza ehliyetli Din Dersleri öğretmenleri yetiştirmek amacıyla kurulmuştur.

MEB. Talim ve Terbiye Dairesi Başkanlığının 31 Temmuz 1961 tarih ve 211 sayılı kararı ile çıkarılan ilk yönetmeliğine göre Yüksek İslâm Enstitüsü; İslâm dininin esaslarına sadık kalarak, müsbet ilmin ışığı altında İslâm ilimlerini ve bunlara yardımcı ilimleri öğretmek, İmam-Hatip Okulları ile İlköğretmen Okullarına ve diğer orta öğretim müesseselerine öğretmen yetiştirecek, aynı zamanda bu okullardaki din dersleri öğretmenlerinin mesleki gelişmelerine yardımcı olacaktı. Kezâ, bu müessese, Diyanet İşleri Teşkilatına müftü, vaiz vb. gibi din hizmetlileri de yetiştirecekti. Enstitü ayrıca, Türkiye'de İslâm ilimleri alanında araştırmalarda bulunarak, sonuçlarını yurt ve dünya ilim alemine sunma çalışmaları yapmakla da görevli kılınıyordu.

1972 yılında yeni bir Yüksek İslâm Enstitüsü Yönetmeliği çıkarılmıştır. Bu yönetmelikle de, Yüksek İslâm Enstitülerinin tanımı ve amaçları öncekine benzer şekilde ifade edilmekte idi.²⁵

İlk defa İstanbul'da açılan Yüksek İslâm Enstitülerinin sayıları, daha sonraki yıllarda açılanlarla 8'e ulaşmıştır. Yüksek İslâm Enstitülerinin açıldığı diğer iller ve açılış tarihleri şöyledir: Konya 7.8.1962, Kayseri 16.12.1965, İzmir 25.8.1966, Erzurum 30.7.1969, Bursa 28.11.1975, Samsun 7.9.1976, Yozgat 4. 9.1980.

²⁴ Ali Fuat Başgil, tarafından hazırlanan Yüksek İslâm Enstitülerine ait tasarısı, kendisi tarafından kaleme alınan "Din ve Laiklik" (Yağmur Yayınları, İstanbul, 1977, 3.bs.) adlı kitapta yayınlanmıştır.

²⁵ Bk. 19 Ocak 1972 tarih ve 14077 sayılı Resmi Gazete.

Yüksek İslâm Enstitülerinden en son Yozgat'ta açılanı, ancak iki öğretim yılı tedrisata devam edebilmiş, bazı gerekçelerle 1980-1981 öğretim yılı sonunda tekrar kapatılmıştır. Öğretim elemanları ve öğrencileri ise, kendi istekleri doğrultusunda arzu ettikleri diğer Yüksek İslâm Enstitülerine dağıtılmışlardır.

c) Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesinin Açılması

Dinî yüksek öğretim yaptırmak üzere açılan kurumlardan bir diğeri de, Atatürk Üniversitesi Senatosunca 12.02.1971 tarihinde, Üniversiteye bağlı olarak "İslâmî İlimler Fakültesi" adıyla Erzurum'da bir fakülte açılmasını kararlaştırmasıyla gerçekleşmiştir. Fakültenin kuruluşu ile ilgili bir de Yönetmelik hazırlanarak, 22 Ağustos 1971'de yayınlanmıştır.²⁶ 1971-1972 öğretim yılında Fakülte öğretime başlamıştır.

Kuruluşunda öğretim süresi 5 yıl olarak belirlenen Fakülteye, lise çıkışlılar yanında İmam-Hatip Okulları mezunlarına da belli bir kontenjan ayrıliyordu. Daha sonraki yıllarda, meslek okullarının "Meslek Liseleri" haline dönüştürülmesi üzerine bu fakülte de, bütün orta dereceli okul mezunlarını kabul etmeye başlamıştır.

d) Dinî yüksek öğretim kurumlarında "İlâhiyat Fakültesi" adıyla isim birliğine gidilmesi

12 Eylül 1980 Askerî Harekâtından sonra kurulan Milli Güvenlik Konseyi, TBMM'ni feshetmişti. TBMM'nin görev ve fonksiyonlarını ifa etmek üzere 150 kişilik "Danışma Meclisi" kurulmuştu.

Danışma Meclisi tarafından Anayasa dahil, birçok önemli kanun yeni baştan düzenlenmeye başlandı. Yüksek Öğretim Kurumları Kanunu da, yeniden gözden geçirilen kanunlar arasında idi. Bu konuda verilen önerge, Danışma Meclisinden geçerek, Milli Güvenlik Konseyince onaylandı. 6 Kasım 1981 tarihli Resmi Gazetenin 17506. sayısında yayınlanarak, 2547 sayılı "Yüksek Öğretim Kanunu" olarak yürürlüğe girdi.

Kanunun 2. maddesi gereğince, yükseköğretim üst kuruluşları, bütün yüksek öğretim kurumları, bağlı birimleri ve bunlarla ilgili faaliyet esasları bu kanun kapsamına alındı. Dolayısıyla, bütün yüksek öğretim kurumları gibi, Yüksek İslâm Enstitüleri, A.Ü. İlâhiyat Fakültesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi de bu kanun kapsamına alınmış oldu.

Daha sonra, 2547 sayılı kanunun amaçları, kapsamı ve ilgili maddeleri doğrultusunda, 20 Temmuz 1982 gün ve 17760 sayılı Resmi Gazete'de, 41 sayılı KHK (Kanun Hükmünde Kararname) yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu kanun hükmünde KHK daha sonra, 1983 yılının ilk aylarında Danışma Meclisinde görüşülerek kabul edildi ve Milli Güvenlik

²⁶ Jacop, age, s. 205-206

Konseyince de onaylanarak, 30.3.1983 tarih ve 18003 sayılı Resmi Gazete'de 2809 sayılı kanun olarak yayınlandı.

Bu KHK ve kanun ile, 8 yeni üniversite kuruldu ve Türkiye'deki üniversite sayısı 27'ye çıkarıldı. Bütün Fakülte, Akademi ve Yüksek Okullar bu üniversitelere bağlandılar. Bu arada Yüksek İslâm Enstitüleri ile Erzurum'daki İslâmî İlimler Fakültesi de; İlähiyat Fakülteleri haline dönüştürülerek, her biri bir üniversiteye bağlandı. Bu gelişmelere göre İlähiyat Fakülteleri ve bağlandıkları üniversiteler şöyle idi:

A.Ü. İlähiyat Fakültesi, yine bu üniversiteye bağlı olarak bırakıldı.

Erzurum A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi ile aynı ildeki Yüksek İslâm Enstitüsü birleştirilerek adı: İlähiyat Fakültesi olarak değiştirildi ve yine Atatürk Üniversitesine bağlandı.

İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü; Marmara Üniversitesine,

Konya Yüksek İslâm Enstitüsü; Selçuk Üniversitesine,

Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsü; Erciyes Üniversitesine,

İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesine,

Bursa Yüksek İslâm Enstitüsü; Uludağ Üniversitesine,

Samsun Yüksek İslâm Enstitüsü; Ondokuz Mayıs Üniversitesine

“İlähiyat Fakültesi” olarak bağlandılar. Bu duruma göre, Ankara ve Erzurum'daki Fakültelerden sonra, 6 tanesi de Yüksek İslâm Enstitüsünden dönüştürülenler olmak üzere, toplam 8 İlähiyat Fakültesi 1982-1983 öğretim yılından itibaren eğitim öğretim faaliyetlerine devam ettiler.

Sonraki yıllarda yeni kurulan üniversitelerin çatısı altında da İlähiyat Fakülteleri açılmaya devam etti. Sözkonusu fakültelerden bazıları kanunun çıktığı yıl öğrenci alarak eğitim öğretim faaliyetlerine başladı. Bazıları ise bina ve öğretim elemanı gibi gerekli hazırlıkları yaptıkça öğrenci alarak faaliyete geçti. Antalya'daki Akdeniz Üniversitesi'nde olduğu gibi bazıları ise, 1992'de yürürlüğe giren kanunda yer almasına rağmen, gerekli hazırlıkları yapamadıkları (!) gerekçesiyle hâlâ İlähiyat Fakültesini öğretime açmamışlardır.

1998-1999 öğretim yılı itibariyle toplam 22 İlähiyat Fakültesi eğitim öğretim faaliyetlerine devam etmektedir.

Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi İlähiyat Fakültesi ise, 1997-1998'de resmen açılıp, Dekan ataması yapıldığı halde, bina yokluğu gerekçesiyle henüz öğrenci alımına başlamamıştır. Bu fakülte ile Akdeniz Üniversitesi (Antalya) İlähiyat Fakültesinin de faaliyete geçmesi halinde sayı 24'e ulaşacaktır.

e) İlâhiyat Fakültelerine giriş şartları ve öğretim süresi

-Fakültelere giriş şartları

İlâhiyat Fakültelerine öğrenciler başlangıçtan 1998-1999 öğretim yılına kadar tıpkı diğer bütün fakültelerin veya bölümlerin öğrencileri gibi iki aşamalı sınavdan geçerek girmişlerdir. Yani, Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezince (ÖSYM) merkezi sistemle düzenlenen Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS) ile Öğrenci Yerleştirme Sınavı (ÖYS)'nda başarılı olup, belli puanları alabilenler kayıt hakkı kazanagelmışlerdir.

Ancak yapılan yeni bir düzenleme ile 1999-2000 öğretim yılından itibaren yalnızca Öğrenci Seçme Sınavından (ÖSS) belli puan alanlar üniversitelere ve tabii olarak İlâhiyat Fakültelerine girebileceklerdir.

-Öğretim süresi

Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi ile Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesinin öğretim sürelerinin 1982'ye kadar 5 yıl olduğunu daha önce belirtmiştik. Yüksek İslâm Enstitülerinin de İlâhiyat Fakültesi haline dönüştürülmesi ile istisnasız bütün İlâhiyat Fakülteleri için birer yıllık Hazırlık sınıfları oluşturulmuştur. Normal sınıflar ise 4 yıl (8 yarıyıl) olmuş, böylelikle bu fakülteler Hazırlık (1)+4=5 yıllık öğretim süresi olan birer dinî yüksek öğretim kurumu olarak faaliyetlerini sürdürögelmişlerdir.

Hazırlık sınıflarında: 5 saat Kur'an-ı Kerim, 20 saat Arapça ve ayrıca 2 saat İslâm Dini ve Esasları dersi yer almıştır.

Fakültenin normal sınıflarında ise; meslekî (=dinî) dersler ağırlıklı bir program uygulanırken, 5'i zorunlu, en az 2 tane de seçimlik olmak üzere toplam kredisi/saati 21'den az olmayan öğretmenliğe hazırlayıcı Pedagojik Formasyon dersleri de okutulagelmıştır.

Bunlardan başka öğrenciler genel olarak 5/İ dersleri denilen zorunlu Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi, Türk Dili, Yabancı dillerle birlikte seçimlik Beden Eğitimi veya güzel sanatlarla ilgili bir dersi daha almak durumunda olmuşlardır.

f) İlâhiyat Fakülteleri ile Yüksek İslâm Enstitülerinde Bölümleşme ve Son Düzenleme

İlâhiyat Fakültelerinde, -yukarıda anlatıldığı gibi- kuruldukları ilk yıllardan beri çoğunlukla tek tip program uygulanmıştır. Ancak Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi ile Yüksek İslâm Enstitülerinde bir ara bölümleşmeye gidilmiş, fakat bu bölümleşme, mezunlarının görev almaları esnasında pek dikkate alınmamıştır. Şöyle ki:

-A.Ü. İlähiyat Fakültesinde:

Ankara Üniversitesi İlähiyat Fakültesi 1972-1973 öğretim yılından itibaren öğretim süresini 5 yıla çıkarmıştır. Bu sürenin ilk 3 yılında ortak dersler okutulmuş, son iki yılı (4. ve 5. sınıflarında) ise;

- 1) Tefsir ve Hadis (Temel İslâm İlimleri) Bölümü
- 2) Kelâm ve İslâm Felsefesi Bölümü

adıyla iki bölüm oluşturulmuştur. 1982-1983 öğretim yılına kadar devam eden bu bölümlerden mezun olanlara, bölümlerini bildirir “İlähiyat Lisans Diploması” verilmiştir. Ancak bu diplomalara göre göreve atanma sözkonusu olamamıştır.

-Yüksek İslâm Enstitülerinde:

Yüksek İslâm Enstitülerinde ise, 1978-1979 öğretim yılından itibaren 3. ve 4. sınıflar:

- 1) Tefsir-Hadis Bölümü
- 2) Fıkıh-Kelâm Bölümü
- 3) İslâm Dini ve Esasları Bölümü

adıyla 3 bölüme ayrılmıştır. 1982 yılında İlähiyat Fakültesi haline dönüştürülünceye kadar bölümler devam etmiştir. Mezunlarına, bölümlerini belirten ifadelerle diplomalar verilmiştir. Ancak bu yüksek öğretim kurumunun mezunları için de bölümlerini esas alarak görevlendirilebilecek herhangi özel bir yer, okul vb. olmamıştır. Hem A.Ü. İlähiyat Fakültesinin, hem Yüksek İslâm Enstitülerinin bütün bölümlerinden mezun olanlar, Milli Eğitim Bakanlığınca İmam-Hatip Liselerinde meslek dersleri, ortaokullarla liselerde ise Din Bilgisi dersi öğretmeni olarak görevlendirilmişlerdir. Kezâ, bütün bölümlerden mezun olanlar Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatında da çeşitli görevleri üstlenmişlerdir.

1982’den itibaren dini yüksek öğretim kurumları, İlähiyat Fakültesi adıyla tek isim altında birleştirildikten sonra, bütün fakültelerin lisans seviyesindeki programlarında ortak ve tek tip Hazırlık (1)+4=5 yıllık bir program uygulamaya konulmuştur.

-Akademik personel arasında:

Akademik personel (öğretim elemanları) arasında ise, idari bakımdan ve kanuni mevzuat gereği üç bölüm oluşturulmuştur:

- 1) Tefsir ve Hadis Bölümü
- 2) Kelâm ve İslâm Felsefesi Bölümü
- 3) İslâm Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Bölümü.

Bu bilimlerin her birinin Anabilim Dalları ve Bilim Dalları belirlenmiştir.

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığının 25.10.1991 tarih ve 18498 sayılı kararları ile idari olarak yeni bir bölümleşme olmuş, daha doğrusu bölüm adları, anabilim dalları ve bilim dallarında yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu son düzenleme ile bölüm adları şu şekilde belirlenmiştir:

- 1) Temel İslâm Bilimleri Bölümü
- 2) Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
- 3) İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü

Halen bu düzenlemeye göre akademik personel görevlerini sürdürmektedir.

g) İlâhiyat Fakültelerinde Lisans Seviyesinde Yapılan Düzenleme ve Bölümleşme

Kuruldukları ilk yıldan bu güne kadar İlâhiyat Fakültelerinde lisans seviyesinde, mezunların istihdam alanları dikkate alınarak gerçek anlamda bir bölümleşmeye gidilmemiştir. Zaman zaman bölümleşme konusunda yapılan teklifler de gündeme alınıp, ciddi olarak tartışılmamıştır. Biz, 1987'den bu yana dört ayrı bilimsel toplantıda, İlâhiyat Fakültelerinin mezunlarının istihdam alanlarının dikkate alınarak şu şekilde üç bölüme ayrılmasını teklif etmiştik.²⁷

- 1) Din Görevliliği Bölümü,
- 2) İmam-Hatip Liseleri Meslek Dersleri Öğretmenliği Bölümü,
- 3) Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü.

Fakat maalesef, tekliflerimiz üzerinde fazla durulmadığı gibi, zaman zaman bazı meslektaşlarımızca: "Tıp, Hukuk ve İlâhiyat Fakültelerinde bölüm olmaz. Batıdaki Teoloji Fakültelerinde de bölüm yok(!)..." gibi gerekçeler ileri sürülmüştü.

Buna rağmen, Yüksek Öğretim Kurulunca muhtelif İlâhiyat Fakültelerinin Dekan veya öğretim üyelerinden oluşan 9 kişilik İlâhiyat Millî Komitesine yaptırılan bir ön çalışmadan sonra alınan karar gereği toplam 11

²⁷ Bölümleşmeyi gündeme getirdiğimiz sempozyumlar ve bildirilerimizi şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Öcal, Mustafa; "İlâhiyat Fakültelerinde Programlar ve Bölümleşme", Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu, (21-23 Ekim 1987), Samsun, 1988, s. 171-194;
2. "İmam-Hatip Liseleri Müdürlerine Göre İlâhiyat Fakülteleri ve Mezunları", Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi (İmam-Hatip Liselerinin Kuruluşunun 40. Yılı Münasebetiyle Tartışmalı İlmî Toplantı), İslâm Medeniyeti Vakfı Yay., İstanbul, 1993, s. 41-63.
3. "Türkiye'de Din Eğitimi ve Geleceği", Habitat II, Şehir-Toplum-İnsan Sempozyumu, Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı, İstanbul, 24-25 Mayıs 1996, (Henüz yayınlanmamış bildiri metni);
4. "Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Derslerinde Ulaşılması Gereken Hedefler ve Gerçekleşme Oranı", Orta Dereceli Okullarda (İmam-Hatip Liseleri Hariç) Yürütülen Din Eğitim-Öğretiminin Problemleri Sempozyumu, E.Ü. İlâhiyat Fakültesi, Kayseri, 1-2 Mayıs 1997.

(onbir) İlähiyat Fakültesi 1998-1999 öğretim yılından itibaren lisans seviyesinde iki bölüme ayrılmıştır. Bölüm isimleri şöyledir:

- 1) İlähiyat Lisans Programı,
- 2) İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü.

Ancak, 11 İlähiyat Fakültesinden 9'u bu ilk yılda İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü'ne öğrenci alırken, 2'si almamıştır*.

Öğrenci Yerleştirme Sınavı (ÖYS) sonuçlarına göre her iki bölüme ayrı ayrı öğrenci alınmıştır. Şimdiye kadar bütün İlähiyat Fakültelerinde uygulanan Hazırlık sınıfları kaldırılmıştır. Her iki bölüm 4'er yıllık kendilerine mahsus lisans programlarını uygulamaya başlamışlardır. Bölümler hakkında biraz daha bilgi vermemiz gerekirse şunları söyleyebiliriz:

1) İlähiyat Lisans Programı Uygulayan Bölüm

Halen eğitim öğretim faaliyetlerini sürdüren 22 İlähiyat Fakültesinin tamamı "İlähiyat Lisans Programı"nı uygulamaktadır. Esasen yeni düzenlemeye göre bu bölüm veya program İlähiyat Fakültelerinin esasını teşkil etmektedir.

Bu bölümde öğretim süresi 4 yıldır. Programından Pedagojik Formasyon Dersleri çıkarılmıştır. Sonradan bir değişiklik olmadığı takdirde, 1998-1999 öğretim yılında ilk defa bu programı (bölümü) tercih yapıp kazanan öğrenciler, 4 yıl sonra lisans öğrenimlerini tamamladıktan sonra, İmam-Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmeni veya liselerde Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi öğretmeni olmak isterlerse, açılacak bir sınava gireceklerdir. Kazanmaları halinde Ankara'da 1,5 (birbuçuk) yıllık "Tezsiz Yüksek Lisans" programını katılacaklardır. Burada pedagojik formasyon dersleri de alacaklardır. Bu programı başarı ile bitirenler İmam-Hatip Liselerine veya liselere öğretmen olarak atanacaklardır. İlähiyat programından mezun olanlardan Tezsiz Yüksek Lisans programına katılmayanlar ise öğretmenlik yapamayacaklardır. İsterlerse Diyanet İşleri Başkanlığında din görevlisi olarak çalışacaklardır.

2) İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümünde de öğretim süresi 4 yıldır. Programları arasında teorik ve uygulamalı olmak

* İlköğretim Okulu Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Öğretmenliği Bölümü açan İlähiyat Fakülteleri şunlardır:

1) Ankara Üniv. (Ankara), 2) Atatürk Üniv. (Erzurum), 3) Çukurova Üniv. (Adana), 4) Dokuz Eylül Üniv. (İzmir), 5) Erciyes Üniv. (Kayseri), 6) Marmara Üniv. (İstanbul), 7) Ondokuz Mayıs Üniv. (Samsun), 8) Selçuk Üniv. (Konya), 9) Uludağ Üniv. (Bursa).

Bölüm açma kararı olduğu halde 1998-1999 öğretim yılında öğrenci almayan Fakülteler ise şunlardır: 1) Dicle Üniv. (Diyarbakır), 2) İstanbul Üniv. (İstanbul).

üzere toplam 36 kredilik Pedagojik Formasyon dersi yer almıştır. Bu bölümden mezun olanlar, doğrudan 8 yıllık ilköğretim okullarına Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi öğretmeni olarak atanabileceklerdir.

h) İlähiyat Meslek Yüksek Okulları

İlähiyat Fakültelerinin yanında bir de “İlähiyat Meslek Yüksek Okulu” adıyla ikinci bir dinî yüksek öğretim kurumunun açılmasını 1987 yılında Samsun’da yapılan bir sempozyumda -bilebildiğimiz kadarıyla- ilk defa biz gündeme getirmiştik.²⁸ Daha sonra da 1988’de Ankara’da yapılan “Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri” konulu tartışmalı ilmi toplantının açılışında yaptığı konuşmada dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mustafa Sait Yazıcıoğlu aynı konuyu gündeme getirmiş ve gerekçeleri ile birlikte böyle bir yüksek okulun açılmasının lüzumundan bahsetmişti.²⁹

Sonradan Diyanet İşleri Başkanlığı ile Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) mensupları arasında gerekli ön görüşme ve yazışmalar yapılmıştır. Neticede YÖK Yürütme Kurulu, 29.12.1988 tarihli toplantısında Ankara, İstanbul (Marmara), İzmir (Dokuz Eylül) ve Bursa (Uludağ) Üniversitesi İlähiyat Fakülteleri Dekanlıklarına bağlı 2 (iki) yıl öğretim süreli 4 (dört) İlähiyat Meslek Yüksek Okulu açılmasını kararlaştırmıştır. Alınan karar 23.01.1989 tarih ve 01395 sayılı yazı halinde Diyanet İşleri Başkanlığına bildirilmiştir.

Kuruluş amacı; din görevlilerinin meslekî yönden gelişmelerine yardımcı olmak ve dinî hizmetlerin seviyesini yükseltmektir. Belirlenen bu amaç sebebiyle, öğrenci olarak girecekler için; İmam-Hatip Lisesi mezunu ve Diyanet İşleri Başkanlığında en az 2 yıl görev yapmış olma şartı konulmuştur.

İlk olarak 1989-1990 öğretim yılında İstanbul Marmara Üniversitesi ile İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi İlähiyat Fakültesi Dekanlıkları İlähiyat Meslek Yüksek Okullarını öğretime açtılar. Her iki yüksek okula 50’şer öğrenci kontenjanı verildi. Açılışı için ilk defa onayı çıkanlardan Uludağ Üniversitesi İlähiyat Meslek Yüksek Okulu ise, 1992-1993 öğretim yılında 40 öğrenci ile öğretime başladı.

Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Yürütme Kurulunun 03.06.1991 tarih ve 91.25.713 sayılı kararıyla Erzincan’da yeni bir İlähiyat Meslek Yüksek Okulu açılması kararlaştırıldı. Ancak bu yüksek okulun Yüksek Öğretim Kurulunun 12.09.1991 tarih ve 91.33.1014 sayılı kararıyla öğretime başlaması kesinleşti. İlk defa 1991-1992 öğretim yılında 29 öğrenci ile eğitim öğretim faaliyetlerine başladı.

²⁸ Bk. Öcal, Mustafa; “İlähiyat Fakültelerinde Programlar ve Bölümleşme”, Yüksek Öğretimde Din Bilimleri Öğretimi Sempozyumu, (21-23 Ekim 1987), Samsun, 1988, s. 171-194.

²⁹ Bk. Yazıcıoğlu, Mustafa Sait, Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri, (8-10 Nisan 1988), Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 1991, s. 8-12.

1994-1995 öğretim yılında YÖK'ten çıkan bir onayla, Karadeniz Teknik Üniversitesi'ne bağlı olarak Trabzon'da ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığına bağlı olarak Van'da İlahiyat Meslek Yüksek Okulları açıldı. Böylelikle bu Yüksek Okulların sayısı 6'ya yükselmiş oldu.

Ancak, ilk defa açılacaklar arasında adı geçen ve onay çıkan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Meslek Yüksek Okulu halen açılmamıştır.

1995-1996 öğretim yılında üniversite tercihleri için hazırlanan Kılavuz Kitapçıkta yapılan bir hata bu yüksek okulları kazanan yüzlerce öğrencinin üzülmelerine sebep olmuştur. Şöyle ki:

İlahiyat Meslek Yüksek Okullarına giriş için konulan, "Diyanet İşleri Başkanlığında en az iki yıl çalışmış olmak" şartı kaldırılmadığı halde, kılavuz kitapçığa bu konuda açıklayıcı bir not konulmaması sebebiyle İmam-Hatip Liselerinden yeni mezun gençler de müracaat formlarında bu yüksek okulu tercih etmişlerdir. İlan edilen kontenjanların büyük çoğunluğunu da yeni mezunlar kazanmışlardır. Ancak, kayıt için müracaat ettikleri günlerde, bu durumdan haberdar olan YÖK tarafından yüksek okul müdürlüklerine çekilen bir faksla İHL'nden yeni mezun gençlerin kayıtlarına engel olunmuştur. Bunun üzerine yalnızca şartları uygun olan, yani en az 2 yıl Diyanet teşkilatında çalışmış olarak kazananlar kayıt yaptırabilmişler, diğerleri ise mahzun bir şekilde geri dönmek durumunda kalmışlardır. Bir örnek vermemiz gerekirse: Sözkonusu yılda Bursa'daki İlahiyat Meslek Yüksek Okulunu kazanan 100 kişiden yalnızca 7'si kayıt yaptırabilmiş, 93'ü geri dönmek zorunda kalmıştır. Belki de bu tecrübeden sonra, "en az 2 yıl görev yapmış olma" şartı kaldırılmadığı takdirde bu yüksek okulların öğrencisiz kalma ihtimali ortaya çıktığı için, 1996-1997 öğretim yılından itibaren bu şart kaldırılmıştır. Artık bu öğretim yılından başlayarak İlahiyat Meslek Yüksek Okullarına Diyanette görev yapsın veya yapmasın bütün İmam-Hatip Lisesi mezunları girebilmektedirler.

3- Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi Dersleri

a) İlkokullara ve Öğretmen Okullarına Din Bilgisi dersi konulması

Demokrasiye geçiş aşamasında dini konuların yeniden konuşulmağa başlandığı 1946 yılında ilkokullara Din Bilgisi dersi konulması TBMM gündemine getirilmişti. Gerekçesi ise: "Gençliğin anaya-babaya saygısızlığı" ve "komünizm tehlikesine karşı bir korunma tedbiri" idi.³⁰ Teklif belli aralıklarla yaklaşık iki yıl tartışıldı. Ayrıca CHP'nin sözünü ettiğimiz 2 Aralık 1947'de toplanan 7. Kurultayında kurulan komisyon da bu doğrultuda parti grubuna ve dolayısıyla hükümete tavsiye kararı aldı. Bunun üzerine

³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Ankara, 1946, c. III, s. 444.

dönemin iktidar partisinin Meclis Grubunda, 19 Şubat 1948 günü ilkokullara Din Bilgisi dersi konulması kabul edildi.³¹

Ancak, Parti Meclis grubundan olumlu karar çıkmasına rağmen ders kitapları yazdırmak bahanesiyle uygulama bir yıl daha geciktirilmiştir. Nihayet, okutulmasını engelleyici birtakım önşartlar ilavesiyle, 15 Şubat 1949 tarihinden itibaren Din Bilgisi derslerinin ilkokulların 4. ve 5. sınıflarında, haftada 2 saat ve isteğe bağlı olarak yürürlüğe konulacağı, devrin Milli Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu'nun imzası ile okullara tamim edilmiştir.³² Şöyle ki; dersler, normal program dışında uygulanacaktır. Çocuğunun bu derse girmesini isteyen veliler yazılı müracaatta bulunabileceklerdir. Buna karşılık öğretmenler de dersi vermek istemedikleri takdirde, bu konuda zorlanmayacaklardır...vb.

Okutulmasını engelleyici bu şartlara rağmen, öğrenci velilerinin yaklaşık %99'luk büyük çoğunluğunca Din Bilgisi derslerine rağbet gösterilmiş ve çocuklarının bu dersleri almaları doğrultusunda istek belirtmişlerdir.³³

Bu arada 1950'de kurulan Demokrat Parti (DP) hükümeti 4 Kasım 1950 tarihinden itibaren Din Bilgisi derslerini haftalık program içine aldırıştır. Ayrıca çocuklarının bu dersi almasını isteyen velilerin değil, "istemeyenlerin durumu bir dilekçe ile bildirmeleri" şartını da koymuştur.³⁴

Öte yandan, ilkokullarda Din Bilgisi dersini de sınıf öğretmenlerinin okutmak mecburiyetinin olması, Öğretmen Okullarına da bu derslerin konulmasını gerekli kılmıştır. Bunun üzerine 1953 yılında Öğretmen Okullarının 9. ve 10. (lise 1. 2.) sınıflarına haftada 1'er saat ve mecburi olarak okutulmak üzere Din Bilgisi dersi konulmuştur.³⁵

b) Ortaokullara Din Bilgisi dersi konulması

İlkokul ve Öğretmen okullarından sonra ortaokullara Din Bilgisi dersi konulması gündeme gelmiştir. Dönemin Başbakanının, Milli Eğitim Bakanının ve diğer bazı yetkililerin kamuoyuna yaptıkları bazı açıklamalarla ortaokullara Din Bilgisi dersi konulması yolunda fikri hazırlıklar yapılmış oldu. Belli bir zaman konu tartışıldıktan sonra nihayet dönemin Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel, 29 Mart 1956 tarihinde ortaokullarda da Din Bilgisi dersinin okutulacağını kamuoyuna açıklamıştır. Ancak aradan 6 ay kadar bir zaman geçtikten sonra Milli Eğitim Bakanlığının 17 Eylül 1956 tarih ve 921

³¹ Bilgin, Beyza, Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, Ankara, 1980, s. 57.

³² Bk. MEB. Tebliğler Dergisi, 7 Şubat 1949, sy: 524, s. 153.

³³ Parmaksızoğlu, age, s. 31.

³⁴ Okutan, Ömer, "Din Eğitimi", Cumhuriyet Döneminde Eğitim, (Kollektif kitap), İstanbul, 1983, s. 423; Parmaksızoğlu, age, s. 29.

³⁵ Okutan, age, s. 423.

sayılı genelgesi,³⁶ Talim ve Terbiye Dairesince 19.9.1956 gün ve 32321-1968 11/4286 sayılı genelge olarak yayınlanmıştır. Genelge ile ortaokulların 1. ve 2. sınıflarına haftada 1 saat ve isteğe bağlı olarak okutulmak üzere Din Bilgisi dersi konulmuştur. Karara göre çocuklarına dersi aldırarak istemeyen veliler okul idarelerine dilekçe vereceklerdi.³⁷

Aradan yıllar geçtikten sonra, 23.09.1976 gün ve 345 sayılı MEB Talim ve Terbiye Kurulu Kararı ile Din Bilgisi dersi ortaokulların 3. sınıfına da haftada bir saat olarak yaygınlaştırıldı.³⁸

c) Liselere Din Bilgisi dersleri konulması

1967 yılına gelindiğinde liselere Din Bilgisi dersi konusu gündeme geldi. Dönemin milletvekillerinden 271'inin imzası ile, lise ve dengi okullara da Din Bilgisi dersi konulması amacıyla hazırlanan önerge TBMM Başkanlığına takdim edildi. Verilen bu önerge gerek TBMM'nde, gerekse basın-yayında ve kamuoyunda yeni bir tartışmayı başlattı.

Neticede önerge TBMM'nde kabul edildi. MEB. Talim ve Terbiye Kurulunun, 21.9.1967 gün ve 343 sayılı kararı ve dönemin Mili Eğitim Bakanı İlhami Ertem'in onayı ile bütün lise ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarında haftada 1'er saat ve isteğe bağlı olarak Din Bilgisi dersi okutulacağı okullara tamim edildi. Çocuğunun Din Bilgisi dersini almasını istemeyen veli okul idaresine dilekçe verecekti.³⁹

Aradan tam 9 yıl geçtikten sonra, 23.9.1976 gün ve 345 sayılı MEB. Talim ve Terbiye Kurulu Kararı ile Din Bilgisi dersleri ortaokulların 3. sınıfları ile birlikte liselerin 3. sınıflarına da haftada 1 saat ve isteğe bağlı olarak yaygınlaştırıldı.⁴⁰

d) Ahlâk Dersleri Konulması

1973 yılında yapılan siyasi genel seçimlerden sonra Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ile Milli Selâmet Partisi (MSP) arasında koalisyon hükümeti kurulmuştu. Bu hükümetin koalisyon protokolünde:

"Çocuklarımıza töre ve geleneklerimizle milli hasletlerimize uygun ahlâk kaideleri öğretilmesi gayesi ile ilk ve ortaöğretime mecburi ahlâk dersleri konulacaktır. Bu dersleri okutacak öğretmenlerin gerekli vasıfları taşımasına özel bir önem verilecektir."⁴¹

³⁶ Bk. Din ile ilgili Eğitim ve Öğretim Komitesi Raporu, MEB. Ankara, 1961, s. 5.

³⁷ Jeschke, Gotthard, Yeni Türkiye'de İslâmlık. (çev. Hayrullah Örs), MEB, Ankara, 1972, s. 123; Bilgin, age, s. 62.

³⁸ Bk. 27 Eylül 1976 tarih ve 1900 sayılı MEB Tebliğler Dergisi, s. 326, 338-340.

³⁹ Bk. 16 Ekim 1967 tarih ve 1474 sayılı MEB. Tebliğler Dergisi, 363.

⁴⁰ Bk. 27 Eylül 1976 tarih ve 1900 sayılı MEB. Tebliğler Dergisi, s. 326, 338-340.

⁴¹ Bk. Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selâmet Partisi Arasında Yapılan Koalisyon Protokolü, Ankara, 25 Ocak 1974, TBMM Kütüphanesi. Yer: 75-2935, Dem: 75-4053.

1974 yılı başında kurulan bu koalisyon hükümeti döneminde, 1974-1975 öğretim yılından itibaren, ilkokulların 4. sınıfından başlayarak lise 2. sınıfa kadar 7 yıl boyunca haftada 1 saat ve "zorunlu olarak" Ahlâk derslerinin okutulacağı okullara tamim edilmiştir. 1976-1977 öğretim yılından itibaren ise bu ders liselerin 3. sınıflarına da yaygınlaştırılmıştır. Böylelikle isteğe bağlı Din Bilgisi dersinin yanında bir de toplam 8 yıl boyunca zorunlu olarak okutulacak Ahlâk Dersi devreye girmiş oldu.

e)Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi derslerinin zorunlu hale getirilmesi

12 Eylül 1980 askeri harekâtından sonra yeniden hazırlanan ve 1982'de yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyetinin yeni anayasasının 24. maddesinde şu ifadeye yer verilmiştir.

"Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din Kültürü ve Ahlâk öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır."

İşte anayasadaki bu hüküm gereği, baştan beri anlatılan ve okullarda isteğe bağlı olarak okutulan Din Bilgisi dersi ile, zorunlu olarak okutulan Ahlâk dersleri birleştirilmiştir. Ancak, anayasadaki hüküm, derslerin ilkokulların 1. sınıfından başlayarak okutulmasını emretmesine rağmen, 1982-1983 öğretim yılından itibaren Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersi, ilkokulların 4. sınıfından lise son (3.) sınıfa kadar zorunlu olarak okutulmaya başlanmıştır. Süresi ise: ilkokul (ilköğretim okullarının) 4. sınıfından 8. sınıfına kadar haftada 2, lise sınıflarında ise 1'er saat olarak belirlenmiştir. Halen bu dersler belirlenen sınıflarda, belirlenen süre ile zorunlu derslerden biri olarak okutulmaya devam edilmektedir.

4-Kur'an Öğretimi ve Kur'an Kursları

Kur'an-ı Kerim Peygamber Efendimiz zamanından beri fasılasız okunan, okutulan kutsal kitabımızdır. Aynı zamanda Kur'an-ı Kerim, nazil olduğu ilk dönemden beri "Hâfız" olarak nitelendirilen Müslümanlar tarafından ezberlenen tek kitaptır. Yeryüzünde Kur'an-ı Kerim gibi, asırlar boyu baştan sona tamamı ezberlenen başka bir kitap yoktur. Çünkü her ne kadar, asıl olan Kur'an-ı Kerim'i anlayarak okumak ise de, anlamı bilinmeden yüzünden okunması veya ezberlenmesi de sevap sayılmıştır. Onun içindir ki asırlardır Kur'an-ı Kerim'i okumak ve ezberleyerek hâfız olmak, bütün İslâm aleminde olduğu gibi memleketimizde de köklü bir gelenek halinde devam edegelmiştir. Atalarımız asırlar boyu Kur'an-ı Kerim'i ya müstakil kurslar (mektepler) açarak veya medrese ve mektep programlarında özel bir ders olarak okutagelmışlerdir. Halen Diyanet İşleri Başkanlığının yönetim ve denetiminde binlerce Kur'an Kursu bu işlevini sürdürmektedir.

a) Cumhuriyetin ilk yıllarından 1950'li yıllara kadar Türkiye'de Kur'an Öğretimi

Osmanlı döneminde açılıp, Cumhuriyete kadar devam eden Mekteb-i İbtidaiye (ilkokul) ile⁴² ortaöğretim seviyesindeki muhtelif okul programları arasında⁴³ Kur'an-ı Kerim ve Malumat-ı Diniyye veya Kur'an-ı Kerim maa' Tecvid dersleri vardı.

Cumhuriyetin ilanı ve 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girmesinden sonra eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler esnasında bu dersler okul programlarının dışında bırakılmıştır. Ancak ilk zamanlar okul dışında Kur'an-ı Kerim okuma ve okutma faaliyetlerine pek dokunulmamıştır. Çünkü o yıllarda "Dâru'l-Huffâz", "Dâru'l-Kur'an" veya "Dâru'l-Kurra" isimleri ile bilinen ve bazı vakıfların binalarında faaliyet gösteren Kur'an Kursları henüz fonksiyonel haldedir.⁴⁴ Hatta, 2 Nisan 1925 tarihinde "Hafız-ı Kur'an" yetiştirilmek üzere Diyanet bütçesine "Hâfız Muallimleri Ücürâtı" adı altında özel ödenek konulması doğrultusunda verilen bir önergeyi TBMM kabul etmiştir.⁴⁵

Ancak bu kurslar 1928'e kadar devam edebilmişlerdir. Çünkü, 1 Kasım 1928'de Harf İnkılabı yapılması üzerine Arap harfleri ile okuma-yazma yasaklanmıştır. Aslında harf inkılabı ile, Kur'an-ı Kerim okuma ve okutmak değil, Arap harfleri ile Türkçe yazı yazmak ve okumak yasaklandığı halde, bu bahane ile o dönemdeki sayısını bilemediğimiz Kur'an Kursları kapatılmıştır.⁴⁶ İşte bu tarihten sonra Kur'an okumak ve okutmak sıkı bir takibe alınmıştır. Fakat herşeye rağmen vatandaşlar, şehirde, köyde, kasabada gizli gizli de olsa Kur'an öğretimini sürdürmüştür.

Ancak yasaktan bir yıl sonra 1930'da İstanbul'da birkaç hoca efendiye yeniden kurs açarak yalnızca Kur'an-ı Kerim okutma ve namaz sûre ve dualarını öğretme konusunda izin verilmiştir. İstanbul Müftülüğünün 10.12.1930 tarihli tamimine göre, 12 yaşın altındakiler kursa alınmayacak ve onlara herhangi bir şey öğretilmeyecekti. Öğretim de sıkı kontroller altında yapılacaktı.

İstanbul dışında ise, Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerinde bazı hoca efendilere Kur'an öğretimi konusunda resmen izin verilmiştir. Bir yabancı araştırmacının tespitlerine göre 1932 ile 1937 yılları arasında Türkiye'de resmen 16 (onaltı) tane Kur'an Kursu açılabilmiştir.⁴⁷ Bir başka

⁴² Bk. Mekâtib-i İbtidâiyye Ders Müfredatı, Matbaai Âmire, İstanbul, 1330 (M. 1910, H. 1914).

⁴³ Bk. Yücel, Hasan Ali, Türkiye'de Orta Öğretim, Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1994, s. 141 vd.

⁴⁴ Jaschke, age, s. 75.

⁴⁵ Bk. Bulut, Mehmet, Kuruluşunu 74. Yıldönümü Münasebetiyle Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi, Diyanet İlmî Dergi, c. 34, sy: 1, Ocak-Şubat-Mart 1998, s. 102.

⁴⁶ Bk. Ceylan, H. Hüseyin, Cumhuriyet Dönemi Din-Devlet İlişkileri, Risale Yay. c. II, 2. bs. İstanbul, 1990, s. 262.

⁴⁷ Bk. Jaschke, age, s. 76'daki tablo.

yabancı yazara göre ise, 1924'ten 1940 yılına kadar Türkiye genelinde 30'u kız, 257'si erkek olmak üzere toplam 287 kişi Kur'an Kurslarından diploma (belge) alabilmişlerdir.⁴⁸

1940'lı yıllarda Kur'an Kurslarının sayılarında bir artış gözlenmiştir. 1941-1942'de kurs sayısı 65'e ulaşmıştır. Ancak 1943-1944'te sayının 38'e indirildiğini, 1944-1945'te ise tekrar 46'ya çıkarıldığını görüyoruz.

Demokrasiye geçiş hareketinin başlamasıyla Kur'an kursu sayısında da artışlar başlamıştır. 1945-1946'da kurs sayısı 61'e, 1947-1948'de 99'a, 1949-1950'de ise 127'ye ulaşmıştır.⁴⁹ 1950'de siyasi iktidar el değiştirdikten sonra ise kurs sayısı katlanarak artmağa devam etmiştir.

Ancak burada şunu belirtmeliyiz ki, kurslarla ilgili olarak verilen bu rakamlar resmi izinli kursları ifade etmektedir. Bu kursların dışında Anadolu'nun her yerinde, yasaklara, baskılara rağmen Kur'an öğretimi gizli gizli devam ettirilmiştir. Fakat bu öğretim hiçbir zaman yeterli ve sağlıklı olmamıştır.

b) 1950'li yıllardan 1998'e kadar Kur'an Kursları

1950'li yıllarda Kur'an öğretiminin serbest bırakılması üzerine vatandaşlarımız, uzun süre susuzluktan kavrulmuş insanların suya hücumu gibi Kur'an-ı Kerimi öğrenmeye özel bir ilgi gösterdiler. Şehir merkezlerinde, kasabalarda ve köylerde kurs binalarını vatandaşlarımız kendileri yaptılar.

Her yıl kurs sayısı giderek arttı. Erkek öğrenciler için, kız öğrenciler için binlerce kurs binası yapıldı. Bunların yanında gece kursları başladı. Onlar da yetmedi. "Diyanet İşleri Başkanlığı 2 Haziran 1980'de, teşkilata bir genelge yayınlarak, camilerde din görevlilerince herkese yönelik Kur'an-ı Kerim ve dini bilgi kurslarının düzenlenmesinin zorunlu hale getirildiğini duyurdu."⁵⁰ Neticede her yıl yüzbinlerce öğrenci kurslara devam etti. Yaz tatillerinde milyonlarca çocuk camilere veya kurslara giderek Kur'an okumayı öğrendiler, öğrenmeğe devam etmektedirler.

1997 yılı itibariyle Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı kurs sayısı toplamı: 4890'ı öğretime açık, 1624'ü öğretime kapalı olmak üzere 6514'e ulaştı

Bu kurslarda, 3583 (%52) kadın, 3339 (%48) erkek olmak üzere toplam 6922 Kur'an Kursu öğreticisi görev yapmaktadır.

⁴⁸ Bk. H.A.R., Gibb, Modern Trends in Islam (İslâm'da Modernizasyon), London, 1945, s. 747'den nakleden Ceylan, age, c. II, s. 267-268.

⁴⁹ Türkiye'de 1932-1950 yılları arasındaki Kur'an Kursları, Hoca ve Talebe sayısı hk. bilgi için bk. Jaschke, age, s. 76'daki tablo.

⁵⁰ Bk. Bulut, Mehmet, Kuruluşunun 74. Yıldönümü Münasebetiyle Diyanet İşleri Başkanlığı Kronolojisi, Diyanet İlmî Dergi, c. 34, sy: 1, Ocak-Şubat-Mart 1998, s. 111.

Yalnızca 1996-1997 öğretim yılında yüzünden Kur'an-ı Kerim okumayı öğrenmek üzere kursa devam edenlerin sayısı: 109.718 (%70)'i kız, 46.258 (%30)'i erkek olmak üzere toplam 155.976'dır.

Hafızlığa çalışanlar ise, 7465 (%35)'i kız, 13.679 (%65)'u erkek olmak üzere toplam 21.144'tür.

Camilerde yaz kurslarına devam edenler: 641.137 (%45)'si kız, 791.280 (%55)'i erkek olmak üzere toplam 1.432.417'dir.

Akşam kurslarına ise, 2.970 (%16) kız, 16.023 (%84) erkek olmak üzere toplam 18.993 kişi devam etmiştir.

Bütün bu kurslara 1997 yılında devam eden öğrenci sayısı: 761.290 (%47)'i kız, 867.240 (%53)'i erkek olmak üzere toplam: 1.628.530'dur.⁵¹

1993'te yani 5 yıl önce kursa devam edenlerin sayısı ise, 1.555.363 idi.⁵² Bunca çocuğumuz, gencimiz ve yetişkin insanımız, maddi hiçbir gelecek vaatetmediği halde, sırf kutsal kitabımızı okumayı öğrenmek için aylarını, yıllarını feda edebilmektedir. Başka hiçbir alanda bu kadar gönüllü insanı herhangi bir karşılık beklemezsizin bu kadar süre ile bir alana yönleltmek mümkün değildir. Bu yalnız kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'e karşı olan özel bir ilginin neticesidir.

c) 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim ve Kur'an Kursları

Başlangıcından beri 5 yıllık ilkökul mezunlarını öğrenci olarak kabul eden, ancak 18 Ağustos 1997 tarih ve 4306 sayılı ve kamuoyunda "8 Yıllık Kesintisiz Zorunlu Eğitim Yasası" olarak bilinen kanunla Kur'an Kurslarına giriş için en az 8 yıllık ilköğretim okulu mezunu olmak şartı getirilmesi bu kurslara öğrenci bulma konusunda ciddi bir engel oluşturmuştur. 5 yıllık ilkökul diploması ile son defa 1997'de kurslara kayıt yaptırılmıştır. 1998'de ise, hemen hiçbir Kur'an Kursuna 5 yıllık diploma ile de, 8 yıllık diploma ile de yeni kayıt gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla kurslarda, önceki yıllarda kayıt yaptırıp, hafızlığa devam eden çok az sayıdaki öğrenciden başka öğrenci kalmamıştır. Eğer yeni bir kararla kurslara devamı kolaylaştıracak birtakım çözüm yolları geliştirilmezse, 2000'li yıllara girerken bütün Kur'an Kurslarının kapanması kaçınılmaz olacaktır. Yahut da çok az sayıda ve sembolik kurslar haline geleceklerdir.

SONUÇ

Baştan beri anlatılanlardan sonra şunları söylememiz mümkündür: Türkiye'de tek partili yönetim döneminde sistemli bir şekilde yasaklanan din

⁵¹ Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı 1997 Yılı İstatistikleri, Ankara, 1998, s. 111'deki Tablolar.

⁵² Bk. Diyanet İşleri Başkanlığı 1993 Yılı İstatistikleri, Ankara, 1994.

eğitimi ve öğretime, ancak demokrasiye geçişle birlikte ciddi anlamda bir canlanma sürecine girmiştir. İmam-Hatip Okullarının açılışı, İlâhiyat Fakültelerinin kuruluşu, Okullara Din Bilgisi derslerinin konulması, Kur'an Kurslarının yaygınlaşması, memleketimizde 1930'lu ve 1940'lı yıllarda ortaya çıkan boşluktan yararlanarak din adına yaygınlaşan batıl ve sapık birtakım inançların, hurafelerin yok olmasına ve sağlıklı bir dini hayatın canlanmasına vesile olmuştur. Ancak, memleketimizin özel durumunu ve şartlarını dikkate alarak, çocukların ilgi alanlarına göre yönlendirilip, yeteneklerini geliştirebilecek şekilde bir eğitim modeli benimsemek yerine, kesintisiz 8 yıllık zorunlu eğitime geçilmesi, din eğitimi ve öğretimi konusunda ciddi bir sıkıntının meydana gelmesine sebep olmuştur.

Evet, her ne kadar zorunlu eğitimin 8 yıllık ve kesintisiz hale getirilmesi ile resmen din eğitimi ve öğretimi yasaklanmamış, herhangi bir dini eğitim ve öğretim kurumu kapatılmamış olmakla birlikte, yürürlüğe konulan kanun bilhassa İmam-Hatip Liseleri ile Kur'an Kurslarının fiilen kapanması sonucunu getirmektedir. Çünkü 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitimden sonra İmam-Hatip Liselerine ve Kur'an Kurslarına kolay kolay öğrenci gelmeyecektir. Nitekim, 1997-1998 öğretim yılında İmam-Hatip Liselerine, 1998-1999 öğretim yılında ise, hem İmam-Hatip Liselerine hem de Kur'an Kurslarına 8 yıllık ilköğretim okulu mezunlarından yeni kayıt yaptıran öğrenci ya hiç yoktur veya bazı bölgelerde yok denecek kadar azdır. Bu demektir ki, Kur'an Kurslarına önceki yıllarda kayıt yaptıırıp, halen hâfizlık çalışmasını sürdürenler, hâfizlıklarını tamamladıklarında –ki en geç 1999 yılında tamamlayacaklardır- kursların çok büyük çoğunluğunun kapısına kilit vurulmak durumunda kalınacaktır. Ancak belli bazı bölgelerde çok az mevcutlu öğrencileriyle Kur'an Kursları sembolik olarak devam edebileceklerdir.

İmam-Hatip Liselerinin çoğunluğu ise, önceki yıllarda orta kısmına kayıt yaptıırıp, halen bu okulların çatısı altında öğrenimlerini devam ettiren, ancak mezuniyetten sonra, üniversiteye girme şansları giderek azalan, bundan dolayı devamlı diğer liselere geçiş yapan öğrencilerden arta kalan az sayıdaki öğrencilerini 2000'li yılların başında mezun ettikten sonra kapılarına kilit vuracaklardır. Çünkü Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığınca alınan kararlara göre İmam-Hatip Lisesi mezunları İlâhiyat Fakültesi dışındaki fakültelere veya bölümlerine giremeyeceklerdir. Onun için de bu okullara bundan böyle 8 yıllık ilköğretim mezunu öğrencilerden de pek gelen olmayacaktır. Dolayısıyla resmen kapatılmamış olan İmam-Hatip Liseleri, tıpkı 1920'li yıllardaki İmam ve Hatip Mektepleri gibi, alınan bu kararlar ve tedbirler sonucunda öğrencisizlik (!) nedeniyle kendiliklerinden kapanacaklardır.

Konuya bir de İlâhiyat Fakülteleri açısından bakarsak, alınan kararlar bu yüksek öğretim kurumlarını da doğrudan etkileyecektir. Çünkü İlâhiyat Fakültelerinin asıl öğrenci kaynağı olan İmam-Hatip Liselerinin

kapanması veya sembolik okullar haline gelmesi, bundan böyle bu fakültelere çoğunlukla liselerden öğrenci gelmesine sebep olacaktır. Liselerde okutulmakta olan Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersleri ise İlahiyat Fakülteleri için meslekî bilgi ve kültür bakımından yeterince altyapı oluşturacak durumda değildir. İşte bundan dolayı 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim İlahiyat Fakültelerini de olumsuz yönde etkilemiş olacaktır.

Konunun çözümü için dilek ve temennimiz; TBMM'nce 8 yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitim yasasının yeniden gözden geçirilmesi, memleketimizin ve milletimizin mevcut durumu, şartları ve geleceği açısından daha yararlı olabilecek yeni bir düzenlemenin yapılmasıdır.